

Biljana Šimunović, MATICA SRPSKA U KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI, Beograd 1997.

U istoriji srpskog naroda nema mnogo ustanova dugog trajanja i kulturnog značaja poput onog kakav, od svog osnivanja 1826. godine, ima Matica srpska. Matica srpska i njen odnos prema jugoslovenskom društvu, međutim, nalazili su se godinama u senci interesovanja istoričara. Otuda rad Biljane Šimunović, asistenta na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu za predmet *Istorija Jugoslavije*, predstavlja prvi ozbiljniji pokušaj da se istorijskim istraživanjima ispita delatnost te kulturne ustanove u tridesetim godinama dvadesetog veka. Pokušaj vredan pažnje u trojakom smislu: prekoračivanjem granica dosadašnjih istraživanja; ispitivanjem jedne specifične institucije kakva je Matica srpska – institucije koja je kulturni obrazac, na kojoj se oslikavaju opšta obeležja epohe, kulturna i politička klima, društveni milje; identifikovanjem idejnih strujanja koja su opredeljivala ciljeve, sadržinu, metode i domete koje je u jugoslovenskom društvu dosegla Matica srpska.

Istraživanje Biljane Šimunović je zasnovano na arhivalijama pohranjenim u Biblioteci i Rukopisnom odeljenju Matice srpske, Muzeju Vojvodine, Arhivu Vojvodine, Arhivu Jugoslavije, Arhivu Vojnoistorijskog instituta. Zasnivajući analize na arhivskoj građi, autor je uspešno kombinovao nepoznate ili malo korišćene istorijske izvore (pravne akte Matice srpske, zapisnike sednica odbora, građu sekcija, godišnje izveštaje, odluke, dopise državnih ustanova i prepisku s njima, prepisku članova Matice srpske, rukopisnu zaostavštinu istaknutih časnika i drugo) sa podacima iz štampe i časopisa ("Glas Matice srpske", "Godišnjak Matice srpske", "Letopis Matice srpske", "Dan", "Zastava", "Kulturno-privredni pregled", "Naš život", "Nova Evropa", "Politika", "Pravda", "Srpski glas", "Vojvođanski zbornik") i obiljem objavljenih izvora, kritički pretresenom literaturom, posebno polemičko-političkom predratnom publicistikom.

Naslovi sedam glava rata (*Tradicija i novo doba, Kultura i politika, Sukobi i kompromisi, Srpstvo i Jugoslovenstvo, Izdavačka politika, Narodno i društveno prosvetovanje, Čuvar tradicije*) govore o širini materije koju je Biljana Šimunović pokušala da obuhvati istraživanjima. Rad sadrži i sažetak, apstraktum, uvod, zaključak, rezime na engleskom jeziku i popis

izvora i literature. U uvodnom delu knjige dat je sažet osvrt na izvore i literaturu, naznačen sadržajni i objašnjen hronološki okvir teme.

Biljana Šimunović piše o nasleđu XIX veka – samosvesti o trajanju, značaju, misiji koja je bila sastavni deo načina funkcionisanja, svojevrsna inercija minulih vremena u novom dobu koja se poštuje, ali zna i da sputava i opterećuje. Prekoračivanje hronoloških granica teme omogućilo je razumevanje procesa dugog trajanja svojstvenih za funkcionisanje ustanova poput Matice srpske. Jedna od njih je i težnja ka zatvaranju Matice srpske u okvire Vojvodine, naročito izražena u tridesetim godinama (1934-1941), koju autor uočava i prati počevši od osamdesetih godina XX veka.

Pažnja je poklonjena sukobima oko načina na koji je Vojvodina priključena novoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca, čije je Matica poprište. Vredni delovi rada posvećeni su nastojanjima Matice srpske da u Kraljevini SHS izgradi svoj novi kulturni identitet, osmisli razloge svog postojanja, transformiše se i organizaciono učvrsti. U središtu interesovanja je sukob zagovornika jugoslovenske ideologije sa strujom koja je nastojala da Matica srpska dobije vojvođansko obeležje. Identifikovana je cela paleta različitih mišljenja, nepomirljivih stavova, ličnih sukoba, žestokih obračuna, partijskih sučeljavanja, nespremnosti i nesposobnosti za dijalog o tome šta Matica srpska treba da bude – velika matica koja pokriva srpski i jugoslovenski prostor ili pokrajinsko udruženje. Onoliko koliko je moguće, Biljana Šimunović je progovorila o socijalnoj strukturi članstva Matice srpske, strukturi pretplatnika Matičnih izdanja, njihovoj teritorijalnoj raspoređenosti, ekonomskoj i društvenoj moći.

Sa posebnom pažnjom Biljana Šimunović prati osnovne ideje koje obeležavaju rad Matice srpske i njihove zagovornike, progovara o “starima” i “mladima” u Matici srpskoj, piše o sukobima i kompromisima. Uočena je zavisnost političke i kulturne orijentacije Matice srpske od privatne inicijative pojedinih njenih istaknutih članova (R. Vrhovac, V. Stajić, A. Moč, N. Milutinović i drugi). Ukazano je na razlike u shvatanju srpstva, jugoslovenstva, uloge Matice srpske u jugoslovenskoj i srpskoj kulturi. Osenčene su razlike koje nisu u projektovanom konačnom cilju (“zajednička meta”) već u izboru sredstava da se do tog cilja dođe, razlike koje i kada su male ostaju nepremostive. Prodorno je analiziran koncept o nacionalno-prosvetnoj misiji Matice srpske koji je tu ustanovu video kao “centralnu prosvetnu ustanovu”, “faktor našeg nacionalnog razvoja”, “centar akcije”, “nosioca svega kulturnog i socijalnog rada”, zaštitnika “srpstva i jugoslovenstva” u Vojvodini. Prikazan je generacijski sukob koji je poput političkih razmimoilaženja razdirao srpsku elitu u Matici srpskoj, ali je i uočena elastičnost te tradicionalne građanske ustanove da lavira između “levog” i “desnog” u politici, između generacija sa različitim senzibilitetima i životnim iskustvima. Ti delovi teksta su pokušaj odgovora na osnovna pitanja koja su mučila savremenike okupljene tridesetih godina oko Matice srpske: Da li je bavljenje nacionalnom

propagandom dostojno ustanove sa stoletnom tradicijom? Da li Matica srpska treba da se izgrađuje u veliku književno-prosvetnu ustanovu? Da li se u novoj državi i dalje baviti srpskim nacionalnim pitanjem i brinuti o nacionalnim interesima? Da li to činiti na lokalnom, pokrajinskom nivou?

Identifikovana su brojna nezadovoljstva onih koji smatraju da Matica srpska treba isključivo da se bavi književnošću, naukom, izdavaštvom, stipendiranjem studenata; onih koji su verovali da Matica srpska ne može da zaobiđe najvažnije nacionalne i političke probleme, ali da treba da bude rasadnik jugoslovenstva; onih koji su zagovarali energičnu "terensku" akciju na prosvjećivanju naroda. Posebna pažnja je poklonjena težnji matičara za uspostavljanjem novih i kulturnih standarda u društvu. Razmatrana je veza ideje opstanka i ideje napretka, srpstva i lokalnog vojvođanskog patriotizma, srpstva i jugoslovenstva.

Biljana Šimunović piše o kulturnoj koncepciji "Letopisa Matice srpske", njegovom evropejstvu, saradnicima, fazama koje prolazi, temama koje se nalaze na stranicama časopisa. Posebni delovi rada posvećeni su izdavačkoj produkciji, biblioteci i muzeju, socijalnim funkcijama Matice srpske (stipendije i stipendisti), delatnosti "Matice naprednih žena", odnosu prema seljaštvu. Nije u pitanju depersonalizovana istorija institucije, već knjiga koja oživljava uspomenu na mnoga danas već zaboravljena imena srpske kulturne istorije.

Knjiga "Matica srpska u Kraljevini Jugoslaviji" predstavlja umnogome sažetu i priređenu magistarsku tezu *Matica srpska i jugoslovensko društvo 1934-1941*, branjenu 1996. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu.